RADU SP. POPESCU

DIALECTOLOGIA ÎN PAGINILE REVISTEI „ARHIVELE OLTENIEI" (seria veche)

Din publicația craioveană „Arhivele Olteniei" au apărut 130 de numere, între ianuarie 1922 și decembrie 1943.

Fondatorul revistei este dr. Ch. Laugier, ajutat, în calitate de secretar de redacție, iar apoi de codirector, de profesorul C.D. Fortunescu.

Începând cu 1926, Fortunescu devine director unic, conducând, în continuare, destinele acestei prestigioase reviste (elogiată de Nicolae Iorga, Ion Bianu ș.a.).

Revista, cu un pronunțat profil enciclopedic, publica studii și articole din domeniul istoriei și al arheologiei, folcloristicii, științelor naturii, pagini de cultură și literatură etc.[1].

La ridicarea calității și a prestigiului ei a contribuit colaborarea unor mari oameni de știință și cultură de atunci: Nicolae Iorga, Ion Bianu, A. Sacerdoțeanu, N. A. Constantinescu, Ion Conea, S. Mehedinți, G. Bogdan-Duică, Iorgu Iordan, Ștefan Pașca, Tache Papahagi, Ion Mușlea, George Vâlsan, V. Mihăilescu, Al. Borza, Raul I. Călinescu, dr. O. Marcu (naturalist, conferențiar la Universitatea din Cernăuți) ș. a.

Acestora li se adaugă distinși intelectuali din Oltenia, precum dr. Ch. Laugier, C. D. Fortunescu, C. S. Nicolaescu-Plopșor, I. Dongorozzi, M. D. Ioanid, Paul Constant, Elena Farago, Șt. Ciuceanu, Nicolae al Lupului, G. Gerota, T. G. Bulat ș. a.

„Arhivele Olteniei" nu avea o rubrică specială consacrată exclusiv problemelor limbii române, dar lingvistica este mereu prezentă în paginile ei, prin studii și articole despre originea limbii române și a poporului român (cu relevarea continuității neîntrerupte a elementului romanic în vechea Dacie), prin glosare și articole de dialectologie, de onomastică (toponimie și antroponimie), etimologie, filologie, lingvistică generală etc[2].

---

[1] Date despre revistă, vezi la Justin Constantinescu, Florea Firan, Tudor Nedelcea, *„Arhivele Olteniei" (1922-1943). Bibliografie*, București, 1983.

[2] Pentru unele titluri, vezi *ibidem*, p. 169-171, 264-266.

În lucrarea de față ne vom ocupa doar de problemele de dialectologie, urmând ca celelalte probleme de lingvistică discutate în revistă să formeze substanța unui alt articol[3].

În „Arhivele Olteniei" au apărut mai multe monografii și glosare regionale, reținute în bibliografiile de specialitate (inclusiv în cea a *Dicționarului limbii române*) și citate deseori în studiile consacrate graiurilor oltenești sau din Banat.

Unul din colaboratorii revistei este Romulus S. Molin, profesor din Oravița, care, încă în 1910, publicase în „Noua revistă română" (VIII, nr. 13-14, p. 191-196) *Din graiul bănățenilor (glosar).*

Primul articol pe care-l tipărește în „Arhivele Olteniei" se intitulează *Câteva însemnări cu privire la dialectul din Bănat* (AO, III, 1924, nr. 14, p. 311-315). După autor, „dialectul" bănățean are „un caracter mai unitar și mai pronunțat ca cel ardelean" și are „granițe bine limitate între Mureș, Tisa, Dunăre și valea Hațegului" (p. 312). „Caracteristica dialectului bănățean este muierea tuturor consonantelor, apoi schimbarea sunetelor consonante: t, d, g, c, n, z, precum și flexiunea verbelor" (p. 312). Sunt sesizate ceea ce numim azi palatalizarea specifică a dentalelor *t, d,* fricativizarea lui *č*, muierea sonantelor *m, n, l,* rostirea

[3] Amintim, totuși, în această notă, câteva articole și însemnări de onomastică. În articolul *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor* (în AO, XX, 1941, nr. 113-118, p. 279-286), Ion Donat, făcând unele marginalii la un studiu cu același titlu al lui N. Iorga, relevă importanța toponimiei pentru întregirea istoriei vechi și medii românești. Pe această linie încercase unele demonstrații, în parte depășite astăzi, prin articolul *Toponimie turanică și vechiu-germană în Dolj* (în AO, XXIII, 1934, nr. 71-73, p. 198), bazată pe lucrarea *Die Gepiden* a lui C. Diculescu. *Importanța studiului numelui de persoane* este titlul unui articol al lui Anton Oprescu (în AO, III, 1924, nr. 11, p. 20-24). Nume topice din Oltenia sunt explicate de C. Gerota (*Din toponimia jud. Dolj,* în AO, I, 1922, nr. 4, p. 351-354), Anton Oprescu (*Din toponimia Olteniei,* în AO, III, 1924, nr. 14, p. 290-302). Vezi și *Câteva observații critice* pe care i le aduce Mihail Gregorian, în AO, IV, 1925, nr. 17, p. 63-66) ș. a. Nu lipsesc nici încercările de rezolvare etimologică a unor toponime și antroponime: I. Donat, *Despre numele Olteniei* (în AO, XII, 1933, nr. 74-76, p. 183-184), Sică Georgescu, *Jiul și numele lui. Contribuțiuni la monografia județului Doljiu* (în AO, IX, 1930, nr. 47-48, p. 1-4) ș. a. N. Plopșor (în AO, nr. 14/1924, p. 345) și Șt. St. Tuțescu (în AO, nr. 21-22/1925, p. 449-451) se referă la numele *Moscul,* purtat de eroul unei balade din Mehedinți. N. Plopșor (în AO, nr. 11/1925, p. 70) îl rectifică pe C. Diculescu (*op. cit.*), arătând că *Monea-Onea* nu sunt nume de persoană germanice, primul provenind de la *Solomon,* iar cel de-al doilea de la *Ion.* În articolul *Carașova și crașovenii. Schiță istorico-etnografică* (în AO, III, 1924, nr. 16, p. 477-485), prof. Traian Simu se ocupă de numele comunei *Carașova,* derivat de la cel al râului *Căraș,* care izvorăște din muntele Semenic. Carașovenii (atestați încă în anul 1230) locuiesc de multă vreme în Banat, ei fiind, după autor, „rămășițe de-ale vechilor schei" (p. 481). Cf. însă părerile competente despre istoria și graiul lor ale lui Emil Petrovici (*Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională,* București, 1935).

cu *dz*, păstrarea diftongului în *doauă, oauă*, caracteristicile indicativului prezent la pers. I sg. și I-II pl., unele forme tari de perfect simplu, viitorul cu „*v* mobil" la auxiliar ș.a.

Pentru edificarea cititorilor asupra „dialectului" se dă și un text (*Ursâtori*). Din prezentarea faptelor, nu rezultă că Molin ar fi consultat unele studii anterioare consacrate subdialectului bănățean. De pildă, nu are cunoștință că unele particularități mai fuseseră relevate, că Weigand ajunsese la alte concluzii despre graiurile din Ardeal sau că mai existau și alte păreri în privința delimitării ariilor dialectale. De altfel, însuși autorul afirma: „N-avem câtuși de puțin pretenția de a fi făcut un lucru mare [...]. Am dori numai să dăm un imbold altora, mai chemați, a face studii temeinice în acest domeniu" (p. 311-312).

În anul următor, R. S. Molin publică, în revista ce ne preocupă, *Spicuiri din graiul bănățean în alăturarea cu cel macedo-român* (AO, IV, 1925, nr. 21-22, p. 413-425). Ideea alcătuirii acestor „spicuiri" îi vine citind lucrarea *Graie aromâne* de Pericle Papahagi [AAR, MSL, s. II, an XXVII, p. 95-295, și București, 1905]. Cu acest prilej constată că „multe, foarte multe din aceste expresiuni, zicăli și proverbe sunt asemenea celor din dialectul bănățenesc" (p. 413). Autorul le prezintă alfabetic, sub forma unui glosar. Citâm câteva dintre ele, cu specificarea că sunt mai răspândite decât în zona strict bănățeană: „L'afeată mintea – Îi fată mincea", „Armasără lucrurile baltă – Rămasără lucrurile baltă", „Îl' vinde căstrăveți – Îi vingîe căstrăveți", „Dumnizău nu doarme – Dumnîedzău nu doarme", „Galbin ca turta di țeară – Galbăn ca turta dă șîară", „Ca lup mâcă – Mâncă ca lupu", „Inima cât un puric îl' si feațe – I se făcu inima cât un puric" ș.a. Molin nu face aprecieri de ordin istorico-social în legătură cu aceste asemănări, ci doar constată că există „elemente etnice ce ne leagă de frații din Pind" (p. 413).

În 1927, R. S. Molin revine cu studiul *Românii din Banat* (AO, VI, 1927, nr. 32-33, p. 281-289; nr. 34, p. 416-422; publicat și la Timișoara, în 1928), în care prezintă tipul și caracterul etnic al bănățenilor, bogățiile naturale ale provinciei, casa și hrana obișnuită, îmbrăcămintea, ocupațiile, religia, situația școlilor și dezvoltarea istorico-culturală etc. Autorul amintește că aici trăiesc și „coloni din Oltenia", oieri veniți mai târziu din Ardeal, precum și sârbi și șvabi (p. 285). „Dialectul bănățean" este tratat într-un scurt subcapitol (p. 282-283), care reia „însemnările" din nr. 14/1924. Se renunță acum la prezentarea unor particularități morfologice, dar se aduc ca elemente noi rostirea lui *ge, gi* ca *je, ji*: *fugi* = *fuji, fuje, ger* = *jĭar* etc. (p. 283) și condiționalul de tipul „Să vream avea vreme" (p. 283).

Un alt colaborator bănățean al revistei este Lucian Costin, profesor din Caransebeș. În nr. 15/1924, p. 381-392, „Arhivele Olteniei" îi publică din

Glosar de cuvinte dialectale din Banat lit.[erele] s *și* ş *adunate și explicate de...* Multe dintre cuvintele glosarului sunt luate din colecția sa, *Cântece bănățene.* Pentru altele, este specificată persoana care i-a făcut comunicarea. În mai multe rânduri se fac trimiteri și la colecții de balade, doine etc. (A. Corcea, *Balade populare;* D. Cioloca, *Dor și jale* ş.a.). Nu lipsesc nici trimiterile la studii de dialectologie sau la glosare anterioare (de pildă, la Iosif Popovici, Alexiu Viciu ş.a.). Cele mai multe cuvinte sunt adunate din localități din județul Caraș-Severin, urmate de cele din Timiș. Pentru câteva dintre ele (*şcatulă* „cutie", *a schipa* „a scuipa", *ṣpais* „cămară", *ṣtric* „funie" ş.a.) se specifică: „Se aude în tot Banatul". Unele cuvinte sunt însoțite și de explicații etimologice, în special cele provenite din germană sau maghiară sau care s-au format pe teren românesc.

În nr. 21-22/1925 (p. 379-386), L. Costin publică *Considerațiuni generale asupra dialectului bănățean,* I. *Românii bănățeni: a) strat și substrat.* Studiul face o istorie a românilor, în general, a bănățenilor, în special, din cele mai vechi timpuri și până la zi. Se vorbește de populațiile anteromane de aici, de romanizarea Daciei, de continuitatea romană neîntreruptă, în condițiile grele din vremea migrației popoarelor. Nici slavii, nici stăpânii vremelnici (ungurii, turcii) n-au putut schimba „nicidecum fizionomia etnică a bănățenilor" (p. 384). De altfel, partea a doua: *b) Conservatismul în decursul vremilor* (în AO, V, 1926, nr. 23, p. 25-27) insistă asupra acestei idei, arătând că factorii care i-au apărat de dușmani au fost pământul, oamenii, limba și „mândria seculară de a moșteni un pământ într-adevăr mândru" (p. 27).

Ediția a II-a a studiului a apărut la Caransebeș, în 1946.

În nr. 17/1925 (p. 25-30), L. Costin dă unele date și despre *Folklorul bănățean. Considerațiuni generale,* la rubrica „Oltenia folcloristică" [sic!].

El va reveni, deseori, în paginile revistei, publicând chiuituri din Banat (nr. 23 și 27/1926), cântece, balade, doine, descântece (nr. 32-33/1927), bocete (nr. 36/1928) ș.a.m.d.

Cea mai bună lucrare de dialectologie publicată în această revistă este, fără îndoială, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean,* a lui Mihail C. Gregorian. Partea I a apărut în AO, XVII, 1938, nr. 97-100, p. 221-275, iar cea de-a doua în AO, XVIII, 1939, nr. 101-103, p. 97-122.

Pentru adunarea materialului, M.C. Gregorian a străbătut, în concediile sale de vară, satele bănățene și oltene din stânga și din dreapta Cernei. În perimetrul cercetării a reținut și câteva sate din vestul județului Gorj.

În *Introducerea* lucrării, autorul dă unele informații cu privire la localitățile cercetate (istoricul lor, înfățișarea terenului ş.a). Urmează studiul propriu-zis, cu relevarea și, în bună măsură, explicarea particularităților fonetice, morfologice (dar și cu unele observații asupra sintaxei părților de vorbire), lexicale.

Nu ne vom opri aici la comentarea unor explicații pe care le dă autorul, întrucât am făcut-o, ori de câte ori a fost cazul, în cartea noastră *Graiul gorjenilor de lângă munte* (Craiova, 1980). Subliniem totuși că prin materialul dialectal bogat pe care-l conține, monografia lui Gregorian rămâne, oricum, o importantă sursă necesară cercetării aspectului graiurilor din estul Banatului și din nord-vestul Olteniei[4].

În „Arhivele Olteniei" au apărut și câteva glosare dialectale, pe care, cum spuneam, lexicografia de astăzi le reține. Cel mai bun dintre ele este cel al lui Mircea Tomescu, *Glosar din județul Olt* (AO, XXII, 1943, nr. 125-130, p. 264-272)[5], în care sunt cuprinse cuvinte, de la A la D (inclusiv), care nu figurează în dicționarele apărute până atunci (și apăruseră, să ne reamintim, *Dicționarul Academiei, Dicționaru limbii românești* al lui August Scriban, *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea românească"* al lui Candrea–Adamescu ș.a.).

Când posibilitățile de informare ale autorilor nu permiteau revizuirea unor cuvinte, intervenea redacția în verificarea lor. Așa se procedează, de exemplu, cu glosarul lui Dumitru Rădulescu-Rudari intitulat *Cuvinte dialectale* și publicat în AO, VI, 1927, nr. 29-30, p. 107-108. Din nota 1 de la p. 107 reiese că din lista lui Rădulescu-Rudari au fost eliminate unele cuvinte mai cunoscute, iar la cele reținute s-a precizat, în paranteză, dacă apar sau nu în *Dicționarul român-german* al lui Tiktin sau în *Dicționarul Academiei*. Despre *gheluș-ghelușuri,* cu sensul „petrecere făcută seara de acela care își mărită fata sau își însoară băiatul", se afirmă, la p. 128, că nu apare în dicționare. Cuvântul *ghiluș* este preluat în *Dicționaru..*. lui Scriban și este înregistrat și în *Glosar dialectal Oltenia* (București, 1967, p. 43) cu sensul „petrecere mai mică, făcută după spargerea horei". El a dat și numele unei reviste, „Ghilușul", apărută în comuna Balota (jud. Dolj), între 1912 și 1914, sub redacția învățătorului folclorist Ștefan Stan Tuțescu[6].

În alte situații se completează înțelesul unor cuvinte explicate în glosare anterioare sau se dau sensuri cu totul noi. Așa procedează învățătorul Ion N. Popescu, din comuna Stefănești–Vâlcea, cu *Vorbele oltenești* de C. S.

---

[4] Într-o formă reluată, prima parte (fonetica) a fost republicată (*Graiul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean. Fonetica. Hărțile dialectologice* (I), în LL, 23, 1969, p. 135-154; (II), 24, 1970, p. 189-206). Glosarul și textele folclorice înregistrate au apărut în *Folclor din Oltenia și Muntenia,* vol. I, București, 1967, p. 3-448. De asemenea, în FD, VII, 1971, p. 269-286, M. C. Gregorian publică *Texte folclorice-dialectale din Oltenia nord-vestică* (I).

[5] Publicat și la Slatina, în 1944. M. Tomescu publică și monografia *Graiul din județul Olt,* în „Ethnos", II, 1942-1943, nr. 1-2, p. 31-132.

[6] Date mai amănunțite despre această revistă, vezi la Aurelian Popescu, Florica Tăiatu, Justin Constantinescu, *„Ghilușul" și „Suflet oltenesc". Monografii folclorice,* Reprografia Universității din Craiova, 1987.

Nicolaescu-Plopşor (Bucureşti, 1922, extras din „Convorbiri literare" (1922)[7] şi cu *Glosarul dialectal* alcătuit de Ştefan Paşca (Acad. Rom., MSL, s. III, t. IV, mem. 3, 62 p., Bucureşti, 1928)[8].

Lui Ion N. Popescu i-au mai apărut în „Arhivele Olteniei" *Vorbe şi obiceiuri de la ţară* (AO, VII, 1928, nr. 35-40, p. 522, în care comentează câteva cuvinte şi expresii populare), *O seamă de cuvinte dialectale din comuna Ştefăneşti–Vâlcea. Adunate şi explicate de...* (în AO, XXI, 1942, nr. 119-124, p. 257-258).

Scurte glosare regionale au mai publicat Iosif N. Dumitrescu-Bistriţa (*O seamă de cuvinte din Mehedinţi*, în AO, VII, 1928, nr. 39-40, p. 521, şi *O seamă de vorbe din Mehedinţi*, în AO, X, 1931, nr. 53, p. 56-57) şi corespondentul din Cluj, dr. Od. Apostol, care, în AO, III, 1924, nr. 16, p. 533, sub titlul *Însemnări mărunte*, explică unele cuvinte auzite, în 1923, de la mehedinţeni (de exemplu: *zătelit* „speriat, leşinat", *mecit* „lovit", *flencează* [vb., imper.] „lasă-n jos" etc.) şi, în 1911, de la un tânăr din Serbia, cu tata român şi mama sârboaică (de exemplu: *angâr* „clopot", *păianjen* „voal", *Sâmţi* „Postul Paştelui" ş.a.).

Alteori, în „Arhivele Olteniei" întâlnim încercări de explicare etimologică sau precizări noi asupra unor cuvinte dialectale. Mai multe încercări de acest gen îi aparţin lui C. S. Nicolaescu-Plopşor. *Gurbanele*, praznic ţinut de rudarii „luaţi de sfinte" [n.n.: *iele*], este explicat prin turcescul *curban* (AO, I, 1922, nr. 1, p. 35-40); *aşteamăt*, înregistrat astfel de Hasdeu [HEM] şi S. Puşcariu [DA] este, de fapt, adv. *şteamăt* „pe furiş, cu teamă de a nu fi simţit" (AO, III, 1924, nr. 14, p. 343-347); *baftă* (pe care Tiktin îl considera împrumutat din croată, iar S. Puşcariu din turcă) este un cuvânt luat de la ţigani: *bàht* „noroc" (AO, IV, 1925, nr. 17, p. 70); *fâlfan* „varză ne-nvălită, care are foile mai întinse-n lături" este onomatopeic: *fâl! fâl!*, imitând aripile păsării în zbor, cu care seamănă (*ibidem*, p. 70).

Unele precizări privind numele unor plante sau animale le fac colaboratorii de ştiinţe naturale ai revistei. De pildă, asistentul universitar clujean Raul I. Călinescu, vorbind despre *căţelul pământului* (regăsit la Eminescu în *Strigoii)*, arată că este descris de ţărani ca semănând cu nevăstuica sau cu alte trei rozătoare de stepă, dar care „nu latră": şuiţa, hârciogul, orbetele pământului (AO, III, 1924, nr. 15, p. 441-443); în satul Plosca din Dolj, este identificat cu animalul *spalax typhnus,* deci cu orbetele de câmp (AO, IV, 1925, nr. 18-19, p. 149-150). Tot el arată că numele oltenesc al coţofenei este *ştirică,* explicat prin „dă de ştire" (AO, III, 1924, nr. 14, p. 348), că prin Mehedinţi cârligeii sunt numiţi de ţărani *tămâioară* (AO, III, 1924, nr. 15, p. 443), că în tot nordul Olteniei (Vâlcea, Gorj şi Mehedinţi) sâmburii de prună se numesc *oase de prune*

[7] Vezi Ion N. Popescu, *Cuvinte dialectale,* în AO, VII, 1928, nr. 36, p. 157-158.

[8] Ion N. Popescu, *Cuvinte dialectale. Adunate de...*, în AO, IX, 1930, nr. 47-48, p. 55-60.

(AO, III, 1924, nr. 14, p. 348). Referindu-se la numele unor câini, R. I Călinescu explică cuvântul *şarlă* ca provenind de la numele frumoasei rase de câini King-Charles, iar pe *javră* de la câinele de Javarra (AO, III, 1924, nr. 14, p. 348-349).

De numele de plante folosite în medicina populară se ocupă dr. Ch. Laugier (în AO, IV, 1925, nr. 17, p. 31-34), Em. Marica-Horez (în AO, IV, 1925, nr. 18-19, p. 148-158), M. Dimonie (în AO, IV, 1925, nr. 18-19, p. 159-162) ş.a.

Referitor la „Arhivele Olteniei", o menţiune specială trebuie făcută în legătură cu sârguinţa cu care-şi ţinea la curent cititorii cu noutăţile apărute în ştiinţă şi cultură. Aici sunt prezentate, deseori, multe reviste, precum „Dacoromania", „Anuarul Institutului de Istorie Naţională" din Cluj, „Grai şi suflet", „Buletinul Philippide", „Buletinul Societăţii Române Regale de Geografie", „Arhiva" din Iaşi, „Revista arhivelor", „Analele Banatului" (Timişoara), „Analele Brăilei", „Analele Dobrogei", „Milcovia" (Focşani), „Datina" (Turnu-Severin), „Arhiva someşeană" (Năsăud), „Junimea literară" (Cernăuţi), „Codrul Cosminului", „Făt Frumos", „Cele trei Crişuri", „Ţara Bârsei", „Minerva" (Iaşi), „Semenicul" (Lugoj), „Suflet oltenesc", „Revista aromânească", condusă de T. Papahagi şi V. Papacostea, continuată de „Revista macedoromână", sub direcţia lui T. Capidan, G. Murnu şi V. Papacostea, „L'Europa Orientale" (ce apărea la Roma), „Revue historique du sud-est européen" ş.a.

Recenziile şi notele bibliografice erau semnate, în special, de directorul revistei, C. D. Fortunescu. Din mulţimea de studii şi lucrări lingvistice apărute în diverse reviste sau în edituri şi recenzate aici, amintim doar câteva: *Ortoepie şi fonetică* de Iosif Popovici (nr. 9/1923); *Toponimie şi istorie* de N. Drăganu (nr. 12/1924 şi nr. 36/1928); *Raporturile lingvistice slavo-române* (nr. 12/1924); *Elementul slav în dialectul aromân* (nr. 20/1925), *Meglenoromânii* (nr. 20/1925), *Românii nomazi* (nr. 25-26/1926), *Macedoromânii* (nr. 39-40/1928), *Aromânii* (nr.65-66/1933) – toate de Th. Capidan; *Dictionnaire étymologique macédo-roumain. Les éléments latins et romans* de Giorge Pascu (nr. 21-22/1925); *Morfologia verbului predicativ românesc* de Leca Morariu (nr. 27/1926); *Studii istroromâne* de S. Puşcariu (nr. 28/1926 şi nr. 49-50/1929); *Mic tratat de lingvistică generală* de Al. Procopovici (nr. 35/1931); *Românii în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei şi a onomasticei* de N. Drăganu (nr. 71-73/1934); *ALR* (nr. 107-112/1940 şi 125-130/1943); *Syntaxe Roumaine* de Sandfeld şi Olsen (nr. 125-130/1943); *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare* de Geza Bledy (nr. 125-130/1943) ş. a.

Universitatea din Craiova
Facultatea de Litere şi Istorie
Craiova, str. Al. I. Cuza, 13